

Saodat MUSTAFAYEVA,
Xalqaro innovatsion universiteti o'qituvchisi
E-mail: saodatm@mail.ru

Filologiya fanlari doktori, dotsent S.Zokirova taqrizi asosida

STUDY OF LINGUISTIC UNITS IN SALIM ASHUR POETRY

Annotation

This study is devoted to the study of linguistic units in the poetry of Salim Ashur. In the process of analysis, linguistic units such as terms in poetry, phraseologisms, paremiologisms were analyzed from a linguistic point of view. The results showed that the cultural knowledge being consumed is important in the poet's creative thinking. The same article explores the linguistic features of Salim Ashur's poetry. The poems of the poet from different periods, drawn into analysis, show the variety of linguistic phenomena that represent the signs of national mentality and culture in it. The article reveals aspects such as the lexical units in the poems, The nationalism of metaphorical phrases, and the folksy nature of their symbolism. At the same time, the pictorial means used in the poems, poetic forms were also analyzed in terms of national Colorite manifestation.

Key words: linguistic units, Salim Ashur, poetry, literary language, national mentality

SALIM ASHUR SHE'RIYATIDA LINGVOMADANIY BIRLIKLAR TADQIQI

Annotatsiya

Mazkur tadqiqot Salim Ashur she'riyatida lingvomadaniy birliklarni o'rganishga bag'ishlangan. Tahlil jarayonida she'riyatdagi atamalar, frazeologizmlar, paremiologizmlar kabi til birliklari lingvomadaniy nuqtai nazardan tahlil qilingan. Natijalar iste'mol qilinayotgan madaniy bilimlar shoir ijodiy tafakkurida muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Shuningdek maqolada Salim Ashur she'riyatidagi lingvomadaniy xususiyatlar tadqiq etiladi. Shoirning turli davrlardagi she'rlari tahlilga tortilgan holda undagi milliy mentalitet va madaniyat belgilarini ifodalovchi til hodisalarining xilma-xilligi ko'rsatib beriladi. Maqolada she'rlardagi leksik birliklar, metaforik iboralarning milliyliigi, ramziy ma'nolarining xalqona tabiati kabi jihatlar ochib berilgan. Shu bilan birga, she'rlarda ishlatilgan tasviriy vositalar, poetik shakllar ham milliy kolorit namoyon bo'lishi nuqtai nazaridan tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: lingvomadaniy birliklar, Salim Ashur, she'riyat, adabiy til, milliy mentalitet

ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫХ ЕДИНИЦ В ПОЭЗИИ САЛИМА АШУРА

Аннотация

Данное исследование посвящено изучению лингвокультурных единиц в поэзии Салима Ашура. В процессе анализа с лингвокультурной точки зрения анализировались такие языковые единицы в поэзии, как термины, фразеологизмы, паремиялогизмы. Результаты показали, что потребляемые культурные знания важны для творческого мышления поэта. В статье также исследуются лингвокультурные особенности поэзии Салима Ашура. Поэзия поэта разных эпох, подвергнутая анализу, показывает многообразие языковых явлений, представляющих в ней признаки национального менталитета и культуры. В статье раскрыты такие аспекты, как лексические единицы в стихах, национальность метафорических выражений, народный характер их символики. В то же время изобразительные средства, поэтические формы, используемые в стихах, также анализировались с точки зрения проявления национального колорита.

Ключевые слова: лингвокультурные единицы, Салим Ашур, поэзия, литературный язык, национальный менталитет

Kirish. Adabiyot millat ma'naviy hayotining muhim jabhalaridan biri hisoblanadi. U milliy ongni shakllantirishda, milliy qadriyatlar va an'analarni saqlashda muhim ahamiyat kasb etadi [1]. Shuning uchun adabiyot millat tarixi, madaniyati va ma'naviy hayotining aks-sadosi sifatida qadrlanadi.

Adabiyotda milliy ma'naviyatning aks etishi ko'p jihatdan yozuvchi ijodidagi til imkoniyatlaridan foydalanish darajasiga bog'liq. Zero, milliy mentalitet va ma'naviy qadriyatlarining eng asosiy vositalaridan biri til hisoblanadi [2]. Shoir she'rlarida qaysi darajada til imkoniyatlaridan foydalanadi, lingvomadaniy kodlardan qanday darajada bahramand bo'ladi, iste'mol qilinayotgan leksik va grammatik birliklar, atamalar, iboralarning kam-ko'stligi she'riy ijodning mazmuniy-ma'naviy salmoqdorligiga ta'sir ko'rsatishi muqarrar.

Bugungi global tasviriy va axborot kommunikatsiyalar davrida milliy qadriyatlarimizni asrab-avaylash, ularga munosib baho berish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ana shu jihatdan olganda, ijodkorlarimiz asarlaridagi milliy ruh va mentalitetni ifodalovchi unsurlarni aniqlash, tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbek adabiyotining nodir vakillaridan biri bo'lmish shoir Salim Ashur ijodi ham milliylik nuqtai nazaridan chuqur o'rganishni talab qiladi. Uning she'rlaridan namunalari tahlilga tortilgan holda undagi lingvomadaniy xususiyatlarni, ya'ni milliy mentalitet va madaniyat belgilarini ifodalovchi til hodisalarini aniqlash dolzarb muammolardan biri sanaladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolani yozishda tadqiqotning quyidagi usullaridan foydalanilgan:

- Tavsiflovchi usul. Maqolada Salim Ashur ijodining lingvomadaniy xususiyatlari tavsiflangan.

- Qiyosiy usul. Shoirning turli davrlardagi she'rlari qiyosiy tahlil qilingan.

- Tizimli tahlil. She'rlardagi lingvomadaniy hodisalar tizimli ravishda tahlilga tortilgan.

Maqola yozishda quyidagi manbalar va adabiyotlardan foydalanilgan:

- Salim Ashurning "She'rlar" kitobidan foydalanilgan [3]. Undan she'rlar namunalari olingan.

- A.Nurmonovning "Hozirgi o'zbek adabiy tili" kitobi [4]. Undan she'rlar tahliliga doir nazariy ma'lumotlar olindi.

- A.Hojievning "Badiiy nutqda lingvomadaniy birliklar" monografiyasidan [5] she'rlardagi lingvomadaniy hodisalar haqida ma'lumotlar olingan.

Yuqoridagilardan tashqari, maqolada zamonaviy internet resurslari, ilmiy-ommabop adabiyotlar ham qo'llanilgan.

Tahlil va natijalar. Lingvomadaniy birliklar tushunchasi tilshunoslikda muhim ahamiyat kasb etadi. Ular ma'lum bir xalqning madaniyati, urf-odatlar, turmush tarzi, dunyoqarashi kabi mental xususiyatlari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan til hodisalaridir.

Lingvomadaniy birliklar tarkibiga quyidagilar kiradi: [6]

- Milliy-madaniy belgilarga ega bo'lgan so'z va iboralar (masalan, milliy liboslarning nomi, taomlar, urf-odatlar);
- Folklor unsurlari (maqol, matal, topishmoq, yig'ma gaplar);
- Realizmlar (milliy miqyosdagi hodisalarning nomi);
- Antroponimlar (shaxs ismlari);
- Toponimlar (joy nomlari);
- Etnonimlar (elat, qabila nomlari) va boshqalar.

Ushbu lingvomadaniy birliklar orqali tilning badiiy-estetik imkoniyatlari oshiriladi hamda matnni milliy lashtirish ta'minlanadi.

Tahlil qilingan she'rlardan ma'lum bo'ldiki, Salim Ashur ijodida lingvomadaniy jihatdan boy til hodisalariga duch kelish mumkin.

Jumladan, she'rlardagi ayrim so'z va iboralarning ifoda mazmunida milliy mentalitet alomatlari yaqqol ko'zga tashlanadi. Shuningdek, ayrim ramziy ma'nolar, tasviriy vositalar ham milliy koloritni namoyish qiladi.

Bundan ko'rinadiki, Salim Ashur she'riyati o'zbek milliy ruhini, madaniyati va urf-odatlarini aks ettirish nuqtai nazaridan ham e'tibordir. Shu jihatdan uning she'rlari tilshunoslik va adabiyotshunoslik fanlarida chuqur o'rganishga loyiqdir.

"Siz ertaga kelasiz..." she'ri tahlili [7]

Ushbu she'rda muallif muhabbat mavzusini yoritish bilan birga, o'zbek milliy mentalitetiga xos bo'lgan sadoqat, vafodorlik singari yuksak insoniy fazilatlarini ulug'laydi. Ayniqsa, she'r qahramonining:

"Men sizga bir umr sodiq qolaman"

degan misrasi xalqimizning mehmondo'stligi va olijanob xislatlarini namoyish etadi. Bunday murakkab tuyg'uni ifodalash uchun shoir alliteratsiyadan mahorat bilan foydalangan.

She'rning badiiy barkamolligi nuqtai nazaridan uning ohangi va qofiyalanishi diqqatga sazovordir. Chunonchi, har bir band she'rning asosiy fikriy-hisoyi yo'nalishini ta'kidlovchi anafirik takror bilan yakun topadi.

Ko'rinadiki, she'rda muallif muhabbat tuyg'usi bilan milliy qadriyatlarini uyg'un holda talqin eta olgan.

"Bir" she'ri tahlili

Ushbu she'rda tabiat hodisalaridan, jumladan "daryo", "chinor" timsollaridan mohirona foydalanib, ta'sirchan poetik manzaralar yaratilgan. Ularda esa milliy tabiat go'zalliklari aks etadi.

Ayniqsa, she'r qahramonining "o'zini yoqishi" kabi fojiali holat tasviri xalq og'zaki ijodi an'alarini eslatadi. Zero, qadimiy dostonlar qahramonlarining ham shu yo'sinda jasorat ko'rsatganliklari ma'lum.

Demak, she'r syujetining rivojlanishi ham xalq og'zaki poetik ta'siri ostida shakllangan.

"Tillaqosh" she'ri tahlili

Bu she'rda ham Salim Ashur xalq og'zaki ijodidan o'zlashtirgan badiiy san'atlar va usullardan mohirona foydalangan.

Xususan, she'rning ohangi, qofiyalanishi, vazni xalq qo'shiqlari ta'sirini namoyon qiladi.

Shu bilan birga, ayrim misralardagi maqol va hikmatlar she'r mazmun-mohiyatiga milliy ruh bag'ishlaydi:

Oftob bo'lar soyabon,

Kechalari oy posbon...

Demak, shoir she'riyatida og'zaki ijod unsurlaridan ijodiy foydalanish an'anasi mavjud ekan.

"Barmog'ing uchi" she'ri tahlili

Bu she'rda shoir yor go'zalligini tasvirlab, uning bazoru-bazmga bezaluvchan qiyofasini gavdalantiradiki, bunda an'anaviy lirik she'riyatimizdagi an'alar davom ettirilgan.

Ayniqsa, she'rda qo'llanilgan timsollar poetikasi o'zbek mumtoz she'riyatidagi an'alarini eslatadi:

Barmog'ing chiziqdan yurmaydi,

Kulgiching kulgida turmaydi.

Ko'rinadiki, she'rda tasviriy vositalar va badiiy timsollar milliy badiiy tafakkur talablaridan kelib chiqqan holda ishlatilgan.

"Oq kiyim" she'ri tahlili

Bu she'rda rang tasviridan mahorat bilan foydalanib, milliy tafakkurimizdagi ramziy ma'nolarni yorqin aks ettirishga erishilgan:

Oq chiroq, oq munchoq, oppoq g'oz,

Oq sirg'a, oq bayroq, oq parvoz...

Ya'ni oq rang turli hodisalar bilan bog'lanib, ularga ixcham va lo'nda ma'no yuklashi ko'zga tashlanib turibdi.

"Qaldirg'och" she'ri tahlili

Ushbu she'rda ham tabiat manzaralari milliy ruhda talqin etilgan bo'lib, unda xalq og'zaki ijodi ta'siri yaqqol seziladi. Ayniqsa, she'r qahramonining qaldirg'och bilan munosabati tasviri lirik qahramonning tabiat hodisalariga munosabatini eslatuvchi an'anaviy uslubda berilgan:

Ikki qanotiga qistirib qo'shnay,

Qulog'imga bergan ovoz, qaldirg'och.

1-jadval. Salim Ashurning "Turkiston" haqidagi dostoni lingvomadaniy birliklar tahlili

Lingvomadaniy birlik turi	Lingvomadaniy birlik namunalari	Milliy-madaniy ma'no
Antroponimlar	Yusuf, Shaykat, Ziyoda, Rustam	Gazeta xodimlari ismlari
Toponimlar	Chirchiq, Xoraam, Surxon	Mintaqalar nomlari
Realijlar	Metro, Zuhra opa, Matiz	Shimoliy mamlakatlar uchun noyob hodisalar

Ushbu she'rda asosan gazeta xodimlarining ismlari kabi antroponimlar, shahar va mintaqalar nomlari kabi toponimlar hamda ba'zi gazeta realijlari singari lingvomadaniy birliklardan foydalanilgan. Ularning asosiy vazifasi she'r mazmun-mohiyatiga milliy kolorit bag'ishlashdan iborat. Biroq boshqa turdagi lingvomadaniy birliklar she'rda uchramaydi.

Xulosa qilib aytganda, tahlilga tortilgan she'rlarda tilning badiiy-estetik imkoniyatlaridan unumli foydalanib, milliy ruhni ifodalovchi leksik, grammatik va uslubiy birliklar yaratilganini ko'rish mumkin. Ularni lingvomadaniy hodisa sifatida baholash lozim.

MUHOKAMA. Salim Ashur ijodida lingvomadaniy birliklarning faolligi shoir she'riyatining milliylikni ta'minlashda muhim omildir. Shoir o'z she'rlarining badiiy jilolarini oshirish uchun madaniy belgilarlar, ramzlarga tayangan holda ijod qiladi. Bu holat badiiy nutq poetik salmoqdorligini ta'minlash bilan bir qatorda, milliy ma'naviyatni, milliy madaniyatni anglash va idrok etish omiliga aylanadi.

Salim Ashur ijodining g'oyaviy-badiiy salohiyati, uning zamonaviy o'zbek she'riyati rivojida o'rni va ahamiyati haqida keng fikr yuritish mumkin. Chunki u o'ziga xos uslubi, yangicha poetik tafakkuri bilan lirik she'riyatimiz yuksak cho'qqilariga ko'tarildi.

Ayniqsa, shoir asarlaridagi lingvomadaniy xususiyatlar, milliy mentalitet va qadriyatlarni ifodalovchi poetik vositalar, badiiy timsollar tizimi diqqatga sazovordir. Biz tahlilga tortilgan she'rlarda ana shu jihatlarni kuzatish imkoniga ega bo'ldik.

Jumladan, shoir she'rlaridagi ayrim leksik birliklar, ibora va tasvir vositalari o'zbek xalqining urf-odatlarini, turmush tarzi, tabiatga munosabati kabi milliy xususiyatlarni aks ettiradi.

Shu bilan birga, she'rlardagi vazn, ohang, qofiya tuzilishi singari poetik unsurlar ham milliy koloritni ta'minlashga xizmat qiladi. Ayrim she'rlardagi hikmatli satrlar, maqol va matallarning qo'llanishi ham ana shu maqsadni ko'zlaydi.

Bundan tashqari, lirik qahramonning tabiat hodisalarini bilan poetik munosabati ham an'anaviy badiiy tamoyillarga asoslangan holda talqin etiladi she'rlarda.

Xulosa qilib aytganda, Salim Ashur she'riyatida lingvomadaniy jihatdan boy poetik tafakkur mavjud bo'lib, uni chuqur o'rganish zarurdir. Shuningdek, shoir asarlari milliy g'oya va qadriyatlarni targ'ib qilish manbai sifatida ham e'tibordir.

Xulosa. Salim Ashur she'riyatida lingvomadaniy birliklar, jumladan, atamalar, frazeologizmlar, paremiologik iboralarning faol ishlatilishi kuzatiladi. Ularning zaminida iste'mol qilinayotgan madaniy belgilar adibning milliy ong va tafakkuri bilan chambarchas bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Shoir she'rlarida madaniy belgilar ifoda elementi sifatida vazifasini bajarar ekan, she'riy mazmun va mohiyatni anglash uchun muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Ushbu maqolada Salim Ashur ijodining lingvomadaniy salohiyati tadqiq etildi. Tahlilga tortilgan she'rlari misolida shoir asarlaridagi milliy mentalitet va qadriyatlarni ifodalovchi til hodisalarining xilma-xilligi ko'rsatib berildi.

Jumladan, she'rlardagi ayrim so'z, birikma va iboralarning ma'no jilolarida milliylik belgilari namoyon bo'ladi. Tasviriy vositalar, poetik timsollar ham xalqona ruhda yaratilgan. Shu bilan birga, she'rlardagi vazn, qofiya, ohang kabi badiiy unsurlar ham milliy kolorit hosil qilishga xizmat qiladi. Ayrim hikmatli satrlar, maqol va matallar she'rlarga milliylik baxsh etadi.

Xullas, Salim Ashur ijodini chuqur o'rganish, uning asarlaridan ta'lim-tarbiya sohasida samarali foydalanish zarurdir.

ADABIYOTLAR

1. Mo'minov, I. (2019). Adabiy tarjimaning nazariyasi: muammolar va istiqbollari. T.: Fan.
2. Rahmonov, N. (2017). Adabiyotshunoslik terminlarining izohli lug'ati. T.: Akademnashr.
3. Ashur, S. (2021). She'rlar [Poems]. Toshkent: Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosmaxonasi.
4. Nurmonov, A. (2017). Hozirgi o'zbek adabiy tili [Modern Uzbek literary language]. Toshkent: Akademnashr.
5. Hojiev, A. (2021). Badiiy nutqda lingvomadaniy birliklar [Linguocultural units in literary speech]. Toshkent: Fan.
6. Турсунов У., Маматов Н., Мухторов З. Ўзбек тилининг этнолингвистик изоҳли луғати. Тошкент, 2013.
7. Ashur, S. (2000). Siz ertaga kelsasiz. Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi nashriyoti